

Rene Čipanj-Banja
Osijek

Előd Dudás
Budimpešta

HRVATSKI GOVORI U MAĐARSKOJ

UDK 811.163.42'282.4(439)
Rukopis primljen za tisak 3. 6. 2024.

Stručni članak
Professional paper

U radu se prikazuju hrvatski govori u Mađarskoj, koji po svojim jezičnim obilježjima – onako kako su to utvrdila dijalektološka istraživanja druge polovine 20. stoljeća, a koja se nastavljaju i danas – pripadaju svim trima hrvatskim narječjima. Hrvatski su govori na prostoru današnje Mađarske stoga prikazani i opisani s obzirom na pripadnost trima hrvatskim narječjima te u sklopu određene etničke skupine Hrvata u Mađarskoj. Osim ključnih (općih) značajki koje dijele s ostalim hrvatskim govorima – a po kojima ih se i pridružuje određenom dijalektu, pa i narječju – nastoje se iznijeti i rasvijetliti i one koje se mogu ocijeniti kao svojstvenosti pojedinoga govora, u čemu istaknutu ulogu zauzima i većinski jezik. Cilj rada jest dati uvid u istraženost hrvatskih govora u Mađarskoj, iznijeti i opisati njihova opća i posebna obilježja kao i podsjetiti da su dragocjenim dijelom hrvatskoga jezičnog nasljeđa na mađarskom tlu, zbog čega ih valja nastojati (sa)čuvati.

Ključne riječi: *hrvatska narječja; hrvatski govori u Mađarskoj; etnička skupina; dijalektologija.*

1. UVOD

Hrvati u Mađarskoj čine jednu od trinaest službeno priznatih nacionalnih manjina. Njihovi su predci svoju novu domovinu naselili prije više stoljeća ili su na

mađarskom tlu živjeli već i prije dolaska Mađara potkraj 9. stoljeća¹ – upravo zato valja ustvrditi to da na spomenutom prostoru čine autohtonu narodnosnu zajednicu.² Kako je, dakle, na temelju povijesnih spoznaja o Hrvatima u Mađarskoj donesen zaključak da čine autohtonu zajednicu, opravdano je iznijeti i opisati i glavne značajke njezina jezika³ – a (i) radi određivanja mjesta što ga zauzima u hrvatskome jeziku općenito, posebno iz dijalektološkoga gledišta – što je prvotnim zadatkom ovoga rada. Ipak, prije toga će se – radi smještanja u prikladan kontekst – pružiti ključni podatci o Hrvatima u Mađarskoj, a poglavito o njihovoj rasprostranjenosti, brojnosti te etničkim čimbenicima kojima su obuhvaćeni. Zatim će se dati pregled dosadašnjih istraživanja govora Hrvata u Mađarskoj, što će, uz kraće uvodne misli, poslužiti kao uvod u prikaz i tumačenje hrvatskih govora u Mađarskoj, i to prema kriteriju pripadnosti određenom narječju te određenoj (hrvatskoj) etničkoj skupini, ključnom identifikacijskom obilježju Hrvata u Mađarskoj. Spomenuti se prikaz dakako zasniva na znanstvenim činjenicama utvrđenim relevantnim dijalektološkim istraživanjima jezika, tj. govora, Hrvata u Mađarskoj.

2. OPĆENITO O HRVATIMA U MAĐARSKOJ

Rasprostranjenost Hrvata u Mađarskoj, što je važno istaknuti, nije obilježena svedenošću na jednu skupinu i jedno područje, nego žive u različitim dijelovima zemlje, a gdje zapravo čine otoke uz (većinsko) mađarsko stanovništvo. Ponegdje ih karakterizira suživot s drugim narodnostima, i to poglavito s Nijemcima, primjerice u Baranji i Bačkoj. Najviše pak Hrvata nalazimo u južnom dijelu Prekodunavlja, prije svega u mađarskom dijelu Baranje i Podravine, a mnogo ih živi i u mađarskom dijelu Bačke. Također u većem broju naseljavaju prostore uz austrijsko-mađarsku granicu te u Pomurju, no žive i u određenim selima u Podunavlju te, dakako, u Budimpešti. Središtem se pak Hrvata u Mađarskoj smatra baranjski grad Pečuh, gdje se stoga nalaze najvažnije hrvatske institucije u Mađarskoj, kao što je sjedište Hrvatske državne samouprave, Hrvatskog kazališta, Hrvatskog znanstvenog instituta itd.

Prema posljednjem popisu stanovništva, onomu iz 2022., u Mađarskoj živi 21 824 Hrvata, što je gotovo 5000 manje u odnosu na popis iz 2011. godine.

¹ Podrobnije podatke o povijesti Hrvata, njihovim etničkim skupinama i dr. vidi u Soksebits, 2021.

² Određene će se, ključne, spoznaje o etničkim skupinama Hrvata u Mađarskoj iznijeti (i) pri tumačenju jezika/govora Hrvata u Mađarskoj.

³ Pritom se, naravno, misli na jezik kao na sastavnicu kulturnoga i nacionalnoga identiteta. O tome više vidi u, primjerice, Brozović, 2002.

Na temelju toga može se reći da se broj Hrvata u Mađarskoj smanjuje, što još bolje odražava podatak iz druge polovine šezdesetih godina 20. stoljeća, kada je u Mađarskoj živjelo 85294 Hrvata (Urosevics, 1969: 23–24). Treba, međutim, dodati da je riječ o podatku uz koji nije navedena godina te donesenom na temelju statistika seoskih i gradskih općina. Unatoč tomu vjerno ilustrira tendenciju, tj. smanjenje broja Hrvata, iz čega naposljetku proizlazi da se hrvatsko stanovništvo u Mađarskoj u posljednjih pedesetak godina smanjilo za gotovo tri četvrtine. Hrvati u Mađarskoj čine složenu zajednicu prema etnogenetskim, dijalektalnim i etnološkim obilježjima (Sokcsevits, 2021: 15). Stoga se mogu podijeliti u ove etničke skupine:

1. Bunjevci
2. Šokci
3. Bošnjački Hrvati
4. Podravski Hrvati
5. Pomurski Hrvati
6. Gradišćanski Hrvati
7. Podunavski Hrvati – Raci, Dalmatini.

Te etničke skupine čine hrvatsku zajednicu u Mađarskoj, čija zajednička identifikacijska obilježja jesu pripadnost Hrvatima i katoličkoj vjeri, što zapravo određuje svaku mikrozajednicu.

3. ISTRAŽIVANJE HRVATSKIH GOVORA U MAĐARSKOJ

Hrvatske su govore u Mađarskoj istraživali, i istražuju, dijalektolozi i iz Hrvatske i iz Mađarske. Istraživanje hrvatskih govora u Mađarskoj počelo je nakon Drugoga svjetskog rata, i to tek krajem pedesetih godina 20. stoljeća. Srpski je dijalektolog Pavle Ivić boravio dva tjedna u Mađarskoj istražujući sljedeća srpska i hrvatska naselja: hrvatska naselja Temerje (Tömörd), Narda (Narda), Poganj (Pogány), Salanta (Szalánta), Kozar (Nagykozár) i Katolj (Kátoly). Rezultate svojih istraživanja objavio je u radu (Ivić, 1961 – 1962), a čiju znakovitost dodatno potvrđuje da je riječ o prvom dijalektološkom radu o hrvatskim govorima u Mađarskoj. Naime, upravo je to Ivićevo pionirsko istraživanje potaknulo terenski rad hrvatskih dijalektologa. Primjerice, Ivan Brabec i Stjepan Sekereš u sedamdesetim su se godinama bavili istraživanjem hrvatskih govora (Brabec, 1970a; Brabec, 1970b; Sekereš, 1977). Najiscrpniji je pak pregled i analizu štokavskih govora dao Predrag Stepanović, nekadašnji profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta ELTE u Budimpešti, koji je u sedamdesetim godinama istraživao štokavske govore (i hrvatske i srpske) u Mađarskoj (Stepanović, 1986; srpski prijevod iz 1994).

Međutim, to ne znači da se ne provode (nova) dijalektološka istraživanja, dapače, u posljednjih se tridesetak godina povećao broj dijalektoloških radova o hrvatskim govorima u Mađarskoj (primjerice Barić, 1998, 2005; Gorjanac, 2004, 2008, 2009; Houtzagers, 1999; Lončarić, 1995, 1997; Rácz, 2012; Šojat, 1993, 1995; Vučić, 2022; Zádrovich, 2006). Spomena je vrijedno da su objavljeni i prvi dijalektološki rječnici, i to pomurskih Hrvata (Blažeka, Nyomárkay i Rácz, 2009), govora Santova (Mandić, 2016) te rječnik leksika i pučke kulture Martinaca (Barić 2021).

Važnost hrvatskih govora u Mađarskoj jasno potvrđuje i činjenica da su poneki uključeni u velike projekte kao punktovi. Tako općeslavenski lingvistički atlas (OLA) u Mađarskoj ima tri hrvatska punkta, tj. Poganj (br. 150), Dušnok (br. 151) i Umok/Homok (br. 153). Hrvatski su govori važni punktovi i Hrvatskoga jezičnog atlasa (HJA), koji u Mađarskoj ima 19 punktova. Određeni se punktovi podudaraju s punktovima OLA, ali se najčešće radi o novim, još neistraženim punktovima. Pri tomu čakavski govori obuhvaćaju pet punktova – Bizonja (Bezenye) (br. 386), Koljnof (Kópháza) (br. 388), Hrvatski Židan (Horvátzsidány) (br. 389), Gornji Čatar (Felsőcsatár) (br. 390), Hajmaš (Nagyhajmás) (br. 398) – a kajkavski četiri, i to Umok/Homok (Fertőhomok) (br. 387), Lukovišće (Lakócsa) (br. 393), Senpal (Somogyszentpál) (br. 392), Serdahel (Tótszerdahely) (br. 391). Najviše punktova, deset, ima za štokavske govore sljedećih naselja: Martinci (Felsőszentmárton) (br. 394), Kukinj (Kökény) (br. 395), Poganj (Pogány) (br. 396), Katolj (Kátoly) (br. 397), Senandrija (Szentendre) (br. 399), Tukulja (Tököl) (br. 400), Baćin (Bátya) (br. 401), Dušnok (Dusnok) (br. 401a), Santovo (Hercegszántó) (br. 402), Kaćmar (Katymár) (br. 402a) (usp. Lončarić, 2013: 418–419).

4. TEMELJNA OBILJEŽJA JEZIKA HRVATA U MAĐARSKOJ

Govori, pa tako i sâm jezik, Hrvata u Mađarskoj po svojim su obilježjima pripadni svim trima hrvatskim narječjima, odnosno (zapadno)štokavskom (dijelom u Podravini, u okolici Pečuha, u selima na mađarsko-srpskoj granici te u nekoliko sela blizu Kaloče i Budimpešte), čakavskom (mađarski dio Gradišća) i kajkavskom (mađarski dio Pomurja i nekoliko naselja u mađarskoj Podravini) (Barić, 2005: 9–30).⁴

⁴ O trenutnom statusu (hrvatskoga) jezika Hrvata u Mađarskoj Bockovac (2018: 32–38) tvrdi kako dolazi do slabljenja njegove uporabe, i to zbog postupnoga sužavanja prostora na kojima se rabi (npr. unutar obitelji), jezičnoga razilaženja (pa i izumiranja) govornikâ te prekida (generacijske) predaje jezika. Ipak, kao uporišta ističe da je hrvatski i dalje prvi jezik određene, uže skupine govornika (posebice kada je riječ o obiteljskom i prijateljskom krugu) te da u prilog njegovu očuvanju valja jačati jezični identitet, napose u mlađih govornika.

S tim je, dakako, vrlo usko povezana činjenica da su spomenuti mađarski prostori naseljeni, kako je to izneseno u prethodnim poglavljima rada, različitim skupinama Hrvata u Mađarskoj. Stoga će se u ovome poglavlju – u skladu s ciljevima najavljenima u uvodnom dijelu – dati sažet prikaz i opis jezika, tj. govora, Hrvata u Mađarskoj, i to prema trima narječjima te u sklopu povezanosti s određenom etničkom skupinom. Pritom će se navesti i rastumačiti najizrazitija štokavska, čakavska i kajkavska obilježja, dakako zavisno od etničke skupine čiji je jezik predmetom opisa, kao i eventualne posebnosti govora Hrvata u Mađarskoj.⁵

4.1. ŠTOKAVSKO NARJEČJE

4.1.1. Govori Bunjevaca

Istaknuti povjesničar Dinko Šokčević (2003: 68), koji je i sâm pripadnikom hrvatske zajednice u Mađarskoj, daje podatak kako etnik *Bunjevac* potječe od imenice *bunja*,⁶ a izvorni je leksem preuzet iz talijanskoga jezika. Govoru je svih bunjevačkih Hrvata, stoga i onima koji naseljavaju područja unutar granica današnje Mađarske – tj. mađarskoga dijela Bačke – svojstvena pripadnost novoštokavskom ikavskom dijalektu, a upravo njime danas govori najveći broj Hrvata (Vulić, 2022: 71; Lisac, 2003: 50–51; Sekulić, 1997: 5). Bunjevački se govori na spomenutome području njeguju u ovim naseljima: Baja (Baja), Baškut (Vaskút), Kačmar (Katymár), Vancaga (Bajaszentistván), Gara (Gara), Gornji Sentivan (Felsőszentiván) i druga (Vulić, 2022: 70). Naglasni je sustav također usklađen s novoštokavskim, odnosno u njemu su prisutna »dva uzlazna i dva silazna naglasaka i s nenaglašenim dužinama isključivo iza naglasaka« (Vulić, 2022: 71).⁷ No, među govorima se određenih bunjevačkih naselja u Mađarskoj ipak mogu zapaziti poneke fonološke razlike. Tako je, primjerice, u naseljima Gara i Kačmar – a za razliku od naselja Baja i Vancaga – potvrđena diftongizacija vokala *e* (npr. *pieć*, *piet*, *šiest*, *krumpiera*), *o* (npr. *muoraš*, *tuo*, *gruoblje*, *kuomšije*), *i* (npr. *piića*, *piiše*, *priiko*, *piisala*), *u* (npr. *uubit*, *nauučit*, *puutom*, *kuuvat*) i *a* (npr. *muater*, *kuažem*, *dvaadeset*, *kaažemo*) (Stepanović, 1986: 95–97). Jednako tako, za govor su Vancage zabilježeni i primjeri u kojima nije došlo do novoštokavske vokalizacije *l > o*, primjerice *sol*, *debel*, *kisel*, *zril*, a među

⁵ Drugim riječima, u radu se zbog pragmatičkih razloga izostavlja navođenje i opis obilježja za koja je utvrđeno da su zajednička određenoj/određenim skupini/skupinama hrvatskih govora, pa tako i onima Hrvata u Mađarskoj.

⁶ *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (VRH) imenicu *bunja* opisuje ovako: *manja suhozidna građevina kružna tlocrta i kupasta krova za sklanjanje od nevremena i za duže prebivanje* (VRH 2015: 120).

⁷ Potpuniji uvid u obilježja bunjevačkih govora na svim jezičnim razinama vidi u Vulić, 2022: 71–74.

trima su spomenutim naseljima zapažene i razlike povezane s disimilacijom *kć-* > *ć-*, primjerice *ćerka* (Kaćmar), *ćier* (Baja), *ći* (Vancaga) (Stepanović, 1986: 99).

4.1.2. Govor Šokaca

Šokci u Mađarskoj svoje podrijetlo vuku iz Slavonije i sjeverne Bosne, a dio šokačkih Hrvata u Mađarskoj živi u Pečuhu i Mohaču; predci su mohačkih Hrvata onamo pristigli u 16. stoljeću. Imajući stoga u vidu upravo podrijetlo Šokaca, ne može se neobičnom smatrati dijalektološka činjenica da su svi govori šokačkih Hrvata, a samim tim i onih u Mađarskoj, pripadni slavonskomu dijalektu štokavskoga narječja, ali ipak različitim skupinama.⁸ Tako ikavskoj skupini pripadaju govori Hrvata u naseljima Vršenda (Versend) u mađarskome dijelu Baranje te Santovo (Hercegszántó) u mađarskom dijelu Bačke. Miješanim se – ikavsko-ekavskim – odrazom pak ističu mađarska naselja Olas (Olasz), Katolj (Kátoly), Minjorod (Monyoród), Kozar (Nagykozár), Kašad (Kásád),⁹ ali i Semartin (Alsószentmárton) (Vulić, 2022: 77–78; Barić, 2005: 27). Vrijedno je naglasiti i kako slavonski dijalekt na mađarskome tlu obilježava prilična raznolikost, i to zato što se govori Šokaca u Mađarskoj mogu podijeliti na mikrodijalekte, a koji se temelje na odstupanjima glede glasa koji je nastao na mjestu nekadašnjega praslavenskoga *ž. Točnije, radi se o govorima naselja Minjorod (ikavsko-jekavski), Mohač, Veršenda (ikavski) i Kašad (ikavsko-ekavski) (Stepanović, 1986: 60–61).

Premda se, dakle, šokački govori na mađarskom tlu odlikuju značajkama tipičnima za slavonski dijalekt (usp. Vulić, 2022: 78–84), poneke su razlike ipak vrijedne isticanja. Primjerice, u ikavskom govoru¹⁰ Santova,¹¹ za koji je karakteristična staroštokavska akcentuacija s naglaskom (i) na posljednjem slogu (Gorjanac, 2008: 174), često se pojavljuju šćakavizmi – npr. *klišćure*, *sigrališće* (usp. Mandić, 2016: 274, 661) – a njegova je uvriježena sastavnica i protetsko *s-*, razvidno i u

⁸ O općim obilježjima govorâ šokačkih Hrvata vidi u, primjerice, Vulić, 2022: 78–84.

⁹ Lisac (2002: 11) napominje da se govor Kašada zbog slavonskoga podrijetla i drugih osobina uključuje u slavonski dijalekt, no da ga se može uključiti i u zapadni dijalekt (ikavski novoštokavski).

¹⁰ Prema tvrdnjama Živka Mandića (1973: 5) santovački je govor najbližiji šokačkim govorima u Vojvodini (Bački Breg i Bački Monoštor), u Hrvatskoj pak govoru Batine, Draža, Podolja, Gajića i Duboševice u Baranji.

¹¹ Živko Gorjanac o Santovu, koje se »nalazi na jugu Mađarske, ondje gdje se susreću mađarsko-hrvatska, mađarsko-srbijanska i hrvatsko-srbijanska granica« tvrdi da je »tijekom svoje povijesti (...) spadalo među znamenitija naselja toga kraja, o čemu, pored ostalog, svjedoči i činjenica da je 17. listopada 1649. godine Santovo posjetio beogradski biskup Marin Ibrišimović i tom prilikom krizmao tri stotine pedeset duša. To bi značilo da su se tamo došli krizmati katolici i iz okolnih naselja« (Gorjanac, 2008: 173).

obicima *sigrat se; sigra; sigrač* ‘igrač’ itd. (Vulić, 2022: 81). Valja izdvojiti i leksičku činjenicu da je u santovačkome govoru potvrđen znatan broj posuđenica iz njemačkog (*bakter* ‘čuvar željezničke pruge’, *cimerman* ‘tesar’, *ajziban*¹² ‘vlak’...), mađarskog (*vilanj* ‘elektrika’, *buđike* ‘ženske gaćice’, *šišak* ‘kaciga’...) i turskog (*odžak* ‘dimnjak’, *pendžer* ‘prozor’, *sokak* ‘ulica’...) jezika (Gorjanac, 2008: 177).¹³

4.1.3. Govori bošnjačkih Hrvata

Etnička skupina Hrvata na mađarskom području koji se nazivaju bošnjački Hrvati – ili subetničkim imenom Bošnjaci – već se u 14. stoljeću naselila na mađarskom dijelu Baranje, točnije u Pečuhu (napose u četvrti Budimsko predgrađe) te u njegovoj okolini, u selima Udvar (Pécsudvard), Kukinj (Kökény), Salanta (Szalánta), Nijemet (Németi), Semelj (Szemely) i Pogan (Pogány). Do kraja 20. stoljeća živjeli su i u selima Ata (Áta), Sukid (Szóké) i Suka (Szóke), koja su u drugoj polovici toga stoljeća većinom pomađarena. Predci su se Hrvata koji žive u navedenim naseljima onamo doselili u 16. i 17. stoljeću iz srednje i istočne Bosne te su rimokatoličke vjeroispovijesti (Vulić, 2022: 89). Ako je iznijeti glavne značajke govora Bošnjaka u Mađarskoj, u prvome redu valja reći da im svi govori pripadaju istočnobosanskomu dijalektu štokavskoga narječja, i to dvjema skupinama govora (Lisac, 2003: 77; Vulić, 2022: 89). Većina je tih govora šćakavska, s karakterističnim ijekavskim odrazom jata i očuvanim starohrvatskim akutom¹⁴ u naglasnom sustavu, pri čemu je ekavski refleks dug, a jekavski kratak. Kao tvorbenu osobitost valja spomenuti da bošnjački Hrvati u mađarskoj Baranji – doduše stariji govornici – rabe sufiks *-najst* pri tvorbi brojeva od 11 do 19 (npr. *devetnajst* u Kukinju) (Vulić, 2022: 89).¹⁵ Odlikom je govora naselja Kukinj, kao što je to utvrđeno i za šokačke govore u Mađarskoj, i ekavsko-jekavski mikrodijalekt, točnije: dugo psl. **ě* > *e* (npr. *mleko*, *sneg*, *breg*, *reč*, *vreme*, *crep*, *dete*, *lep*, *bel*); kratko psl. **ě* > *je*, npr. *djeca*, *djevojka*, *vjetar*, *pjevat*, *pjesma*) (Stepanović, 1986: 60; Lisac, 1997: 25).

4.1.4. Govori Raca

Jednu od dviju skupina Hrvata koji u Mađarskoj naseljavaju prostore Podunavlja – uz Hrvate Dalmatine¹⁶ – čine racki Hrvati, i to u selima Bačin (Bátya) i Dušnok

¹² Za leksem *ajziban* kao leksičku sastavnicu santovačkoga govora Vulić (2022: 84) navodi da je riječ o fonološkoj inačici toga germanizma svojstvenoj upravo tom govoru.

¹³ Iscrpnije o santovačkom govoru vidi u, primjerice, Gorjanac, 2004 i 2008: 173–178.

¹⁴ Starohrvatski je akut sačuvan i u Šokaca (usp. Vulić, 2022: 78).

¹⁵ Riječ je o tvorbenom obilježju koje je zajedničko mnogim hrvatskim govorima (Vulić, 2022: 83).

¹⁶ Pod Dalmatinima se podrazumijevaju Hrvati u gradiću Senandriji (Szentendre), koji se nalazi sjeverno od Budimpešte. Riječ je o etničkoj skupini Hrvata u Mađarskoj koja je do

(Dusnok) u Bačko-kiškunskoj županiji, kamo su im se predci doselili iz istočne Slavonije u 16. stoljeću (Sokcsevit, 2021: 26).

Govoru je dvaju spomenutih naselja u prvome redu svojstvena pripadnost slavonskom dijalektu, odnosno radi se o govorima podravskoga tipa s očuvanim jatom u dugim slogovima (Lisac, 2002: 9; Vulić, 2022: 87). Starohrvatski akut, dobro sačuvan u Šokaca i bošnjačkih Hrvata, u govoru je Bačina i Dušnoka većinom izgubljen, čemu se pripisuje utjecaj mađarskoga jezika, a naglasni je sustav općenito obilježen dvama silaznim naglascima, zbog čega izostaje opreka u intonaciji. Nadalje, u vezi sa suglasnikom *h* – koji se u govorima slavonskoga dijalekta uglavnom gubi – treba istaknuti da se laringalno *h* čuva ispred vokala – gubi se međutim uz suglasnike i na kraju riječi – dok se protetsko *j* ostvaruje u primjerima *joči* ‘oči’, a u Dušnoku i u hungarizmu *jovoda* (*óvoda*) u značenju ‘dječji vrtić’ (Lisac, 2002: 10–11; Vulić, 2022: 87). Zapaža se i redovita delateralizacija *lj > j*, recimo u primjerima *roditej*, *posteja* (usp. Gorjanac 2008: 143). Od morfoloških je pak osobitosti nužno istaknuti da zanaglasni akuzativ osobne zamjenice ona glasi *ju*, i to neovisno o slogovima što slijede (npr. *neka ju dirat*¹⁷) te da oblici prezenta treće osobe množine završavaju na *-ju*, primjerice *misliju*, *učiju*, *doneseju*, *pišeju*, *prosiju* itd. Izuzev određenim morfološkim ova se dva govora odlikuju sintaktičkim svojstvenostima, pa je tako, recimo, zabilježena uporaba zanaglasnih oblika pomoćnih glagola *biti* i *htjeti* na početku rečenice (npr. *Će se tu učit*), kao i socijativnih besprijedložnih konstrukcija – npr. *Jednem sam popem džakala* – za što Lisac također pretpostavlja mađarski utjecaj. U leksičkome fondu obaju govora nailazi se na mnoštvo hungarizama (Lisac, 2002: 11–12; Vulić, 2022: 87), što, imajući na umu da je mađarski utjecaj potvrđen/pretpostavljen i na drugim razinama, nimalo ne čudi.

Osim Bačinaca i Dušnočana Racima – prema riječima Dinka Šokčevića – sebe smatraju Hrvati koji žive u mjestima Andzabeg (Érd), Erčin (Ercsi) i Tukulja

kraja 20. stoljeća potpuno asimilirana. Govor Dalmatina bio je novoštokavski ikavski, ali se pod utjecajem govora senandrijskih Srba gotovo u cijelosti bio ekavizirao (Vulić 2022: 123); radi iscrpnijega uvida u povijest Dalmatina te njihovu jezičnu i onomastičku baštinu vidi Mandić, 2006; Lončarić 1995. U istom su se razdoblju potpuno asimirali – pomadarily – i Hrvati sa subetničkim imenom Toti, koji su živjeli južno od Blatnoga jezera (u naseljima Sempal (Somogyszénpál), Taška (Táska) i Bužak (Buzsák), čiji su govori bili štokavština starijega tipa te su, pretpostavlja Vulić, najvjerojatnije pripadali slavonskom dijalektu (Vulić, 2022: 121–122).

¹⁷ Oblik *neka* ‘nemoj’ niječni je, kako to proizlazi i iz danoga primjera, imperativni oblik, koji su uz *neke* ‘nemojte’ rabili – dakle osim Bačinaca i Dušnočana – stariji Šokci ali i poneki Bunjevci (usp. Vulić, 2022: 71–86).

(Tököl), koja se nalazi na otoku Čepelu blizu Budimpešte,¹⁸ a kamo su se doselili sredinom 16. st. (Sokcsevits, 2021: 26).¹⁹ Govori tih naselja pripadaju novoštokavskom ikavskom dijalektu, no govor Tukulje prožet je i novoštokavsko ijekavskim elementima (Vulić, 2022: 121; Lončarić, 1995). Tukuljski je naglasni sustav opisao Mijo Lončarić te ga usporedio s onim Andzabega i Erčina tvrdeći da »u kratkom slogu postoji jednosmjerna opozicija između ulaznoga i silaznoga naglaska (...). U druga dva sela na kratkom slogu više nema opreke po tonu, to su troakcenatski govori« (Lončarić, 1995: 218).²⁰

4.1.5. Govori podravskih Hrvata (štokavaca)

U mađarskom dijelu Podravine u susjedstvu kajkavaca živi skupina podravskih Hrvata²¹ koji su govornici štokavskoga slavonskog dijalekta čiji je odraz jata ekavski. Riječ je pritom o selima Starin (Drávasztára), Martinci (Felsőszentmárton), Potonja (Potony) i Drvljanci/Dravljanci (Révfalu) (Vulić, 2022: 144). Za govor je Martinaca još vrijedno napomenuti da ga obilježava ikavsko-jekavski mikrodijalekt (Stepanović, 1986: 58).

Pretpostavlja se stoga da na njihov govor snažno utječe upravo ta susjedna, kajkavska, sastavnica. Sanja Vulić tvrdi da je u tom pogledu vrijedno izdvojiti selo Brlobaša, u kojemu je štokavsko-kajkavsko prožimanje toliko »da se može smatrati dvonarječnim govorom, ali s kajkavskom osnovicom« (usp. Vulić, 2006: 64). Kada je u pitanju naglasni sustav govorâ tih mjesta, on je prije svega tronaglasni s dvama silaznim naglascima i akutom. Ekavski se refleks jata pak ostvaruje i u leksičkim i u gramatičkim morfemima, primjerice *ostaret*, *zvonet* (Vulić, 2022: 144). Kao morfološka karakteristika nameće se česta uporaba skraćenoga oblika drugoga prezenta glagola *bit* za izricanje budućnosti – npr. *to bu dobro* – što je očit utjecaj podravske kajkavštine (usp. Vulić, 2003: 11). Na leksičkoj razini Vulić (2022: 145) ističe uporabu priloga *kruto* u značenju 'jako, snažno' u govoru Starina te raznovrsnu uporabu posuđenica, od kojih u današnje vrijeme, očekivano, prevladavaju hungarizmi – npr. u Martincima²² *jegede* 'violina', *kapuš* 'vratar', *sokač* 'kuhar' i druge

¹⁸ Govor je pak (nekadašnjih) hrvatskih starosjedilaca u Budimu bio novoštokavski ikavski (Vulić, 2022: 121).

¹⁹ Iako Šokčević istodobno napominje da su se spomenute skupine Hrvata u 19. još smatrale Bunjevcima, a ne Racima (isto).

²⁰ Podrobnije o govoru Andzabega, Erčina i Tukulje vidi u Lončarić, 1995.

²¹ Šokčević (2021: 18) tvrdi da je riječ o hrvatskoj zajednici koja je na tom prostoru živjela još i prije dolaska Mađara u Karpatski bazen.

²² Više je radova o govorima podravskih Hrvata napisao Ernest Barić, istaknuti kroatist među Hrvatima u Mađarskoj, a objavio je i rječnik martinačkoga govora.

(usp. Barić, 2021: 84–200) – ali potvrđeni su i brojni turcizmi (*divan*, *razgovor*...), germanizmi (*flajbas*, *šnajder*...) i stari romanizmi (npr. *kaštiga*) (Vulić, 2022: 145).

4.2. KAJKAVSKO NARJEČJE

4.2.1. Govori podravskih Hrvata (kajkavaca)

U mađarskoj Podravini žive i – pri čemu je također zanimljivo spomenuti da je, kao i u slučaju prethodno predstavljene skupine podravskih Hrvata štokavaca, riječ o nemigracijskoj autohtonoj manjinskoj zajednici – dvije skupine Hrvata kajkavaca. Pripadnici prve skupine žive u selima Bobovec (Babócsa), Rasinja (Heresznye), Izvar (Vízvár), Belovar/Belvar (Bélavár), Dvorišće (Somogyudvarhely), Brežnica (Berezence), Taranj (Tarany), Haromfa (Háromfa) i Arač (Somogyaracs), a druge u selima Križevci (Drávakeresztúr), Lukovišće (Lakócsa)²³, Bojevo (Bolhó) i Novo Selo (Tótújfalu) (Vulić, 2022: 143).²⁴ Kako, u usporedbi s podravskim Hrvatima štokavcima, podravski Hrvati kajkavci govore podravskim dijalektom kajkavskoga narječja (vidi podjelu Vranić i Zubčić, 2018: 561), razložno je iznijeti i nekoliko temeljnih značajka njihovih govora. Prije svega valja istaknuti da je naglasni sustav obilježen ograničenošću na dva posljednja sloga riječi – što je značajkom većine kajkavskih govora – iako u mađarskoj Podravini nije primijećen morfološki uvjetovan naglasak (usp. Lončarić, 1995: 207). U navedenim se govorima nadalje dobro čuvaju ostvaraji vokalizma dijalekta kojemu pripadaju kao i protetsko *j*- ispred korijenskoga vokala *o*, katkad i ispred *a* (npr. *jočevina* ‘očevina’, *jotec* ‘otac’) (Vulić, 2022: 144). Zabilježeni su i primjeri delateralizacije *lj > j* – recimo u primjerima *žuj*, *poje*, *prijatej* i dr. (Lončarić, 1996: 209) – što je, kako je i izneseno, karakteristikom i dušnočkoga i bačinskoga govora, a takav se, mađarski, utjecaj zamjećuje i u izgovoru vokala *o*, koji se kada je dug ponekad izgovara zatvoreno, npr. *spij* ‘*o*’, *mor* ‘*o*’ (Lončarić, 1996: 208).²⁵

4.2.2. Govori pomurskih Hrvata

Hrvatsko je stanovništvo još prije dolaska Mađara živjelo uz obje obale rijeke Mure. Ti su Hrvati bili govornici kajkavskoga narječja, a njihovim su potomcima današnji pomurski Hrvati u južnoj dijelu Zalske županije u Mađarskoj, danas izloženi snažnoj asimilaciji. Govori su im obilježeni međimurskim dijalektom kajkav-

²³ Lukovišće je najveće od navedenih kajkavskih sela, stoga je u prethodnom stoljeću istraženo i izabrano za Hrvatski dijalektološki atlas (Šojat, 1996).

²⁴ Navedena se sela nalaze sjeverno od Pitomače u Hrvatskoj.

²⁵ O detaljnijim prozodijskim, fonološkim i morfološkim obilježjima kajkavštine u mađarskoj Podravini, posebice sela Lukovišće, vidi Lončarić, 1996.

skoga narječja (vidi podjelu Vranić i Zubčić, 2018: 559), i to u naseljima Serdahel (Tótszerdahely), Kerestur (Murakeresztúr), Sumarton (Tótszentmárton), Mlinarci (Molnári), Pustara (Semjénháza) i Petriba (Petrivente), Fićehaz (Fityeház), Bajča (Bajcsa), Mikloševo Selo (Miklósfa), Belezna (Belezna) i Legradske Gorice (Szentmihályhegy) (Vulić, 2022: 145–146), a koje Đuro Blažeka dalje svrstava u serdaheljsku podskupinu međimurskoga poddijalekta (usp. Blažeka, 2008: 261–292). Određujuća značajka naglasnoga sustava tih govora jest izostanak opreke po intonaciji i dužini naglasaka. Prisutni su, nadalje, diftonzi, primjerice diftong *uo* u govoru Mlinaraca i Kerestura (npr. *širuoka, duojdem*), u govoru Petriba pak diftong *ou* (*poup*) (Vulić, 2022: 146). Ponekim se osobitostima ističe Serdahel,²⁶ gdje se, primjerice, kratko *a* izgovara zatvoreno, mađarski, što ne vrijedi za govore drugih sela u ovoj skupini (Lončarić, 1996: 201). Na koncu, za tu skupinu govora nimalo nije čudna leksička činjenica da se u njima pronalaze mnogi hungarizmi, npr. *kečka* ‘koza’, štoviše, Blažeka, Nyomárkay i Rác sastavili su 2009. rječnik govora pomurskih Hrvata²⁷ (Vulić, 2022: 146).

4.2.3. Govori Hrvata (kajkavaca) u Gradišću

Govori gradišćanskih Hrvata – koji su se u Mađarskoj počeli naseljavati od 1520., i to u četirima zapadnim povijesnim županijama²⁸ (Hadrovics, 1974: 17) – ima tek dva govora koja su dijelom kajkavskoga narječja, a to su ona mjesta Umok (Fertőhomok) i Vedešin (Hidegség) u Jursko-mošonsko-šopronske županiji u sjeverozapadnoj Mađarskoj. Ta dva govora pripadaju istočnokajkavskomu dijalektu, kojega u Hrvatskoj više nema, a u određenoj je mjeri srodan govorima današnjega turopoljsko-posavskoga te križevačko-podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja (Vulić, 2022: 54). Snažna se mađarizacija u obama selima počela provoditi u 19. stoljeću, kada je ukinuto hrvatsko bogoslužje, a nastavlja se i u 20. stoljeću, pa na prijelazu stoljeća hrvatski pretežito govori samo najstariji naraštaj (Houtzagers, 2004: 25; Vulić, 2022: 55). U tim govorima izostaje opreka po intonaciji, a nema je ni između *č* i *ć*. U vidu je mađarskoga utjecaja pak vrijedno istaknuti delateralizaciju *lj > j* – što je, kako je i rečeno, utvrđeno i za druge hrvatske govore u Mađarskoj – a znatan je i u realizaciji kratkoga *a*. Važno je spomenuti i tvorbu futura tipa *ču sijat* (Lončarić, 1996: 210–213). Leksik je govora tih dvaju naselja također vrijedan pozornosti: u njima je zapažen velik broj novih hungarizama, npr. *räpüle* (mađ.

²⁶ Najbolje je, od svih govora pomurskih Hrvata u Mađarskoj, istražen upravo serdahelski (Lončarić, 1996: 200).

²⁷ Radi iscrpnoga uvida u obilježja jezika pomurskih Hrvata u Mađarskoj vidi osobito Rác, 2012.

²⁸ Pozsony, Moson, Sopron i Vas.

repülőgép), *goja* ‘roda’, a s većinom im je gradišćansko-hrvatskih govora zajednička poraba leksema kao što su *blago* u značenju ‘stoka’, *boj* u značenju ‘rat’, *prateš* u značenju ‘odjeća’ i drugi (Vulić, 2022: 55).²⁹

4.3. ČAKAVSKO NARJEČJE

4.3.1. Govori Hrvata (čakavaca) u Gradišću

Hrvati na mađarskom dijelu Gradišća žive uz austrijsko-mađarsku državnu granicu u Jursko-mošonsko-šopronskoj i Željeznoj županiji. Njihovi su preci došli s Kvarnera i Istre te naseljavali Zapadnu Ugarsku tijekom 16. stoljeća. Čakavska su naselja u Mađarskoj Bizonja (Bezenye), Kemlje (Kimle), Koljnof (Kópháza), Unda (Und), sva u Jursko-mošonsko-šopronskoj županiji, Hrvatski Židan (Horvátzsidány), Prisika (Peresznye), Plajgor (Ólmod), Dolnji Čatar (Alsócsatár), Gornji Čatar (Felsőcsatár), Hrvatske Šice (Horvátlövő), Narda (Narda) i Petrovo Selo (Szentpéterfa).³⁰

Čakavski govori tih sela nisu jedinstveni zato što govori Bizonje, Kemlja, Koljnofa, Unde, Hrvatskog Židana, Prisike i Plajgora pripadaju srednjoločakavskom dijalektu³¹ (Lisac, 2009: 95). Taj se tip dijalekta nekoć govorio i u danas već potpuno asimiliranom Temerju (Tömörd). Glavno obilježje tih govora jest dvojni ikavsko-ekavski refleks praslavenskog jata (Lisac, 2009: 96; Zádovich, 2006: 49), npr. *lipa*, *svit*, *grišni*, *ditelina*, *zvezdice*, *mesec* (Dudás, 2019: 31). Značajna je i diftongizacija pojedinih glasova, pri čemu se najčešće diftongiziraju dugo *e* i dugo *o* (usp. Lisac, 2009: 97–98; Zádovich, 2006: 47): $\bar{e} > ie$, npr. *bielo*, *nasried*, *šietati se*; $\bar{o} > uo$, npr. *buor*, *dvuor*, *ruožica* (Dudás, 2019: 32). Također, svi su govori šćakavski, čime se nedvojbeno potvrđuje pripadnost čakavštini (Vulić, 2022: 30). Zabilježen je tipičan gradišćanski prijelaz $j > dj$, npr. *djedan* ‘jedan’, *djačiti* ‘pjevati’, *vodjevati* ‘vojevati’ (usp. Lisac, 2009: 104; Zádovich, 2006: 46), a ponegdje je potvrđena i delateralizacija $lj > j$, npr. u Hrvatskom Židanu *judi*, *poje*, *učitejica* (Vulić, 2022: 38). Leksik navedenih govora obilježavaju čakavizmi (*ča*, *človik*, *godina* ‘kiša’, *jur* ‘već’, *loza* ‘šuma’, *ufati* ‘nadati se’, *va*), germanizmi (*jerbati* ‘naslijediti’, *paur*

²⁹ O govoru Umoka i Vedešina osobito vidi Houtzagers, 1999 i 2004.

³⁰ Osim spomenutih naselja Hrvati čakavci nekoć su živjeli i u okolici Kőrmenda u selima Hrvatska Nadalja (Horvátnadalja), Dolnji Berek (Alsóberkifalu), Gornji Berek (Felsőberkifalu), Hrastina (Harasztifalu) i (Veliki) Kuked (Nagykölked). Sva su naselja potpuno asimilirana do kraja 20. stoljeća (Vulić, 2022: 41).

³¹ Valja istaknuti da se ikavsko-ekavski dijalekt može podijeliti na manje dijalektalne jedinice, što je postalo uobičajeno po Newkowsky 1978. Prema tome Bizonja, Kemlja i Koljnof pripadaju skupini Hacı/Hati, a ostala navedena naselja skupini Dolinci (Vulić, 2022: 34; 38).

‘poljoprivrednik, seljak’, *tancati* ‘plesati’) te – kao što je to utvrđeno i za glavninu hrvatskih govora u Mađarskoj – stariji i noviji hungarizmi (*beteg* ‘bolest’, *cintor* ‘grobље’, *hasan* ‘korist’, *valalat* ‘poduzeće’) (usp. Dudás, 2019: 33; Vulić, 2022: 35–36).

Čakavski govor naselja Dolnji Čatar, Gornji Čatar, Hrvatske Šice, Narda i Petrovo Selo pripada južnočakavskom dijalektu (Lisac, 2009: 139) i skupini Štoji gradišćanskih Hrvata (Vulić, 2022: 49). Glavno obilježje tih govora jest ikavski refleks jata i šćakavizmi. Ipak, među dijalektolozima postoje oprečna/neusuglašena mišljenja glede pripadnosti tih govora jer ih, primjera radi, Lisac smatra nečistim čakavskima sa znatnim štokavskim utjecajem (Lisac, 2009: 164), a Neweklowsky ih definira kao mješovite štokavsko-čakavske govore (Vulić, 2022: 49). Umjesto prijedloga *va* potvrđen je i *u*, razvidan i u izrazima *u štalu*, *u školu*, *u Petrovom Selu* (Vulić, 2022: 51). Dosljedno je sačuvano i dočetno *-l*, npr. *bil*, *izašal*, *stal* (Vulić, 2022: 52).

Na kraju treba spomenuti da se čakavskim narječjem nekoć govorilo daleko od Gradišća, točnije u sjevernom dijelu mađarske Baranje, i to u naseljima Hajmaš (Nagyhajmás) i Bikal (Vulić, 2022: 92). Riječ je o ikavsko-ekavskom čakavskom dijalektu, koji je iscrpno prikazala i analizirala Vulić (2022: 91–119).

5. ZAKLJUČAK

Hrvati u Mađarskoj – a bez obzira na svoju (malo)brojnost – čine stabilnu, autohtonu zajednicu kojoj je ponajprije svojstvena pripadnost mnogobrojnim etničkim skupinama, a iz čega pak slijedi nemali broj njihovih međusobnih razlika ne samo u kulturnom, društvenom itd., nego i u jezičnom pogledu. Tako se, imajući u vidu iznesene jezične (dijalektološke) činjenice, može ustvrditi da su hrvatski govori u Mađarskoj važna sastavnica hrvatskoga jezika, odnosno njegove raslojenosti po trima narječjima, i to ponajviše s uporištem u tome da po svojim općim obilježjima pripadaju i štokavskom, i kajkavskom, i – premda u najmanjoj mjeri – čakavskom narječju. Dijalektološkim je istraživanjima, koja su u ovome radu, dakako, uporabljena kao znanstveni oslonac, utvrđeno da je glavnina hrvatskih govora u Mađarskoj dijelom štokavskoga – što se, ako se razmotre povijesne i druge činjenice, pa i neposredna blizina hrvatskih prostora čiji govori većinom pripadaju štokavskom narječju, ne može smatrati začuđujućim – nešto manje kajkavskoga, a na koncu i čakavskoga narječja, danas u cijelosti svedenoga na mađarski dio Gradišća. Valja naglasiti da osobita značajka hrvatskih govora na mađarskome tlu jest i znatan utjecaj jezika većine, tj. mađarskoga jezika – i to ne samo na (prevladavajućoj) leksičkoj već u slučaju pojedinih govora i na morfološkoj i/ili sintaktičkoj razini –

što se, posebice ako se sagleda iz gledišta jezičnih interferencija, također ne može smatrati neobičnim. Valja zaključiti mislju da su govori Hrvata u Mađarskoj, što po svojim općim, što po posebnim obilježjima, važnom sastavnicom hrvatskoga jezika izvan današnjega hrvatskoga (i etničkoga i jezičnoga) prostora, stoga ih je nužno (sa)čuvati osnažujući svijest o važnosti njihova njegovanja i uporabe, a što je očito, i nasreću, prepoznala i sama hrvatska zajednica u Mađarskoj.

LITERATURA

- Barić, E. (1998). Mađarska. U M. Lončarić (ur.). *Hrvatski jezik*. 265–270. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Barić, E. (2005). O jeziku Hrvata u Mađarskoj. Prošlost – Sadašnjost – Budućnost. U J. Prodan (ur.). *Iz hrvatske baštine u Mađarskoj*, 9–30. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Barić, E. (2021). *Rječničko blago i pučka kultura Martinaca*. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Blažeka, Đ. (2008). *Međimurski dijalekt. Hrvatski kajkavski govori Međimurja*. Čakovec: Matica hrvatska.
- Blažeka, Đ. Nyomárkay, I. i Rác, E. (2009). *Mura menti horvát tájszótár/Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bockovac, T. (2018). O ugroženosti jezika Hrvata u Mađarskoj. *Studia Slavica Savariensia*, 1–2, 32–39.
- Brabec, I. (1970a). Hrvatskosrpski govori u mađarskom dijelu Baranje. *Ljetopis JAZU*, 74, 489–494.
- Brabec, I. (1970b). Hrvati uz Muru i Dravu te u Vedešinu. *Ljetopis JAZU*, 74, 495–500.
- Brozović, D. (2002). Jezik kao bitna odrednica kulturnog identiteta. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 49–3, 82–91.
- Dudás, E. 2019. Hrvatski govor Temerja u svjetlu narodnih pjesama. U M. Dudás i K. Menyhárt (ur.). *Szláv kulturális örökségeink: nyelv, folklór, irodalom. Tanulmánykötet a Bolgár Kulturális Fórum alapításának 20. évfordulójára*, 30–36. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.
- Gorjanac, Ž. (1996). O hrvatskim govorima u trokutu Baja-Čikerija-Santovo i njihovom odrazu u jeziku studenata na Višoj učiteljskoj školi u Baji. U S. Blažetin (ur.). *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, 193–197. Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod.
- Gorjanac, Ž. (2004). *Hrvatski govor sela Santova*. Baja: Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás.
- Gorjanac, Ž. (2008). Neke svojstvenosti govora bačinskih i dušnočkih Hrvata u Mađarskoj. *Šokačka rič 5. Zbornik radova znanstvenog skupa Slavonski dijalekti*, 139–149. Vinkovci: Zajednica kultura umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije.
- Gorjanac, Ž. (2009). Neke osobitosti santovačkoga šokačkog govora. U M. Menac-Mihalić (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, 173–178. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

- Hadrovics, L. (1974). *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Houtzagers, P. (1999). The kajkavian Dialect of Hidegseg and Fertőhomok. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 27, 1–343.
- Houtzagers, P. (2004). O razvitku govora Vedešina i Homoka. U G. Völgyi (ur.). *Kajkavci Vedešina i Umoka. Zbornik radova regionalne konferencije 'Kajkavci med gradišćanskimi Hrvatima' održane u Koljnofu/Kőpháza*, 15–36. Budimpešta: Društvo gradišćanskih Hrvata u Ugarskoj – Croatica.
- Ivić, P. (1961. – 1962). Прилог реконструкцији премиграционе дијалекатске слике српскохрватске језичке области. *Зборник за филологију и лингвистику*, 4–5, 117–130.
- Lisac, J. (1999). Izglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima. U M. Moguš (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 11, 21–28. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Lisac, J. (2002). Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. *Migracijske i etničke teme* 19, 1, 7–16.
- Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lončarić, M. (1995). Govor Hrvata Dalmata u Sentandriji. *Filologija*, 24–25, 217–222.
- Lončarić, M. (1997). Kajkavština u Mađarskoj. U S. Blažetin (ur.). *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika. Knjiga 2*, 198–219. Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod.
- Lončarić, M. (2013). Hrvatski jezični atlas – istraživanja u Mađarskoj, posebno zapadnoj (osvrnuto). *Studia Slavica Hungarica*, 58, 2, 411–421.
- Mandić, Ž. (1973). *Govor santovačkih Hrvata (fonetika)*. Budimpešta: Sveučilište Loránd Eötvösa, Filozofski fakultet, Katedra za slavensku filologiju (diplomski rad u rukopisu).
- Mandić, Ž. (2016). *Rječnik govora santovačkih Hrvata*. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Rácz, E. (2012). *Govori pomurskih Hrvata*. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Sekulić, A. (1997). *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sekereš, S. (1977). Govor Hrvata u južnoj Baranji. U B. Finka (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 323–484. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Soksevit, D. (2003). A horvátország csángói. A bunyevác népcsoport a horvát nemzet integrációs folyamatban. *Limes*, 16, 67–82.
- Soksevit, D. (2021). *A magyarországi horvátok rövid története/Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj*. Budapest: Croatica.
- Stepanović, P. (1986). *A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary. The Štokavian Dialect*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Stepanović, P. (1994). *Govori Srba u Hrvata u Mađarskoj*. Горњи Милановац – Београд – Нови Сад: Дејче новине – Вукова задужбина – Матица српска.
- Šojat, A. (1993). O koljnovskom govoru. *Rasprave ZHJ*, 19, 339–351.
- Šojat, A. (1995). Glasovne i akcenatske osobine govora u Lukovišću. *Filologija*, 24–25, 343–348.
- Uroševics, D. (1969). *A magyarországi délszlávok története*. Budapest: Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége.

- Vranić, S. i Zubčić, S. (2018). Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću. U A. Bičanić (ur.). *Povijest hrvatskoga jezika. 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio*, 525–579. Zagreb: Croatica.
- VRHSJ: *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga. 2015., 120–121.
- Vulić, S. (2003). O štokavskim govorima Hrvata u mađarskom dijelu Podravine. U A. Bilić (ur.). *Šokačka rič 1. Zbornik radova sa znanstvenog skupa 'Slavonski dijalekt s posebnim naglaskom na lokalnim govorima vinkovačkoga i županijskoga kraja'*, 101–116. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije.
- Vulić, S. (2006). O govorima Hrvata u Mađarskoj. *Klasje naših ravni. Časopis za književnost, umjetnost i znanost*, 9–10, 63–67.
- Vulić, S. (2022). *Blago rasutih – jezik Hrvata u dijaspori, dio II*. Split: Književni krug Split.
- Zádorovich, B. (2006). *Govor Prisike. A Peresznyén élő gradišcei horvátok ça nyelvjárása*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola Szláv Filológiai Tanszék.

CROATIAN SUBDIALECTS IN HUNGARY

Summary

This paper views the Croatian subdialects in Hungary, which, judging by their language features – considering the way they are characterised by the dialectological researches of the second half of the 20th century, which are being continued to this day – belong to all three main dialects of the Croatian Language. The Croatian subdialects registered on the territory of the present-day Hungary are therefore being viewed and described according to the fact that they belong to one of the mentioned main three Croatian dialects, but also to a certain Croatian ethnic group in Hungary. Except crucial (general) characteristics that the Croatian subdialects registered on the present-day Hungarian territory share with other Croatian subdialects – and thus accordingly forming a part of a certain dialect – this paper also aims to mention and clarify characteristics which can be considered subdialect-specific, in what the majority language plays an important role. The paper aims to give an insight into the research of the Croatian subdialects in Hungary, to mention and describe their general and specific characteristics, but also to remind that this group of subdialects is to be considered a valuable part of the Croatian linguistic heritage of the mentioned territory, which is why it has to be preserved.

Key words: *Croatian dialects; Croatian subdialects in Hungary; ethnic group; dialectology.*

PARLATE CROATE IN UNGHERIA

Riassunto

Nell'articolo si presentano le parlate croate in Ungheria, che per le loro caratteristiche linguistiche – così come hanno accertato le ricerche dialettologiche della seconda metà del 20esimo secolo che continuano ancora oggi – appartengono a tutti e tre i dialetti croati. Le parlate croate sul territorio dell'odierna Ungheria sono per questo presentate e descritte rispetto alla loro appartenenza ai tre dialetti croati e nel contesto di determinati gruppi etnici croati in Ungheria. Oltre alle caratteristiche chiave (generali) che condividono con le altre parlate croate – e in base alle quali si assegnano a un certo dialetto, e anche idioma – ci si prova a presentare e a chiarire anche quelle caratteristiche che si possono valutare come proprie di una singola parlata, nella qual cosa assume un ruolo importante anche la lingua maggioritaria. Scopo dell'articolo è offrire un compendio delle ricerche sulle parlate croate in Ungheria, esporne e descriverne le caratteristiche generali e particolari come anche ricordare che sono una preziosa componente del patrimonio linguistico croato in Ungheria e che proprio per questo si devono proteggere e tramandare.

Parole chiave: *idiomi croati; parlate croate in Ungheria; gruppo etnico; dialettologia.*

Podatci o autorima

Rene Čipanj Banja, magistar je hrvatskoga i mađarskoga jezika, student 4. godine doktorskoga studija Povijest i dijalektologija hrvatskoga jezika (FFRI). Radi kao nastavnik hrvatskoga i mađarskoga jezika, prevoditelj te stručni suradnik u drugim odgojno-obrazovnim sferama. Područja su njegova znanstvenog interesa: hrvatska i mađarska jezična povijest, dijalektologija, hrvatski jezik kao ini te druge kontaktološke teme.

E-mail: rcipanjbanja@ffos.hr

Dr. sc. Előd Dudás, zaposlen je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Loránd Eötvös u Budimpešti na Katedri za slavensku filologiju. Područja su njegova znanstvenog interesa: dijalektologija, mađarsko-južnoslavenski jezični kontakti, onomastika i povijest hrvatskoga i slovenskog jezika.

E-adresa: dudas.elod@btk.elte.hu